

УДК 338.242:339.37

О. Є. Мазур,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та управління

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65044, Україна,

e-mail: mazurelena13@gmail.com

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті пропонується методичний підхід до діагностики інституціональної складової торговельного підприємницького середовища. Розроблено матрицю типологізації середовища в трансформаційній економіці, за допомогою якої на основі двокритеріального підходу встановлюється його тип, або «діагноз». У якості критеріїв обрано темпи річного галузевого росту роздрібної торгівлі і динамічність та якість реформ інституціонального державного проектування.

Ключові слова: роздрібна торгівля, інституціональний розвиток, підприємництво, підприємницьке середовище.

Постановка проблеми у загальному вигляді. При діагностуванні середовища торговельної підприємницької діяльності виникає проблема одночасної оцінки стану широкого комплексу факторів, які справляють різноспрямований та неоднозначний вплив на бізнес. Тим більше ця проблема актуалізується для країн, які перебувають в стані економічної трансформації: варіативність реформ інституціонального проектування є додатковим фактором урізноманітнення середовищ. Вчасне дослідження і діагностика інституціонального середовища дає змогу не лише виявити актуальні тенденції в поведінці торговельних суб'єктів, а й прогнозувати траєкторію його майбутнього розвитку, що являє науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагомішим компонентом зовнішнього підприємницького середовища є інституціональна складова. Зовнішні інституціональні фактори підприємницької поведінки є лише частиною загального підприємницького середовища, проте на нашу думку, не можуть бути ототоженні з фундаментальним терміном «інституціональне середовище», яке характеризує загальні

умови життєдіяльності людини, а тому має більш широке тлумачення. В економічній літературі не спостерігається єдності щодо цього питання, тому воно потребує уточнення. За базовим означенням Д. Норта і Л. Девіса, сформульованим у 1971 р., до складу інституціонального середовища входить «сукупність основоположних політичних, соціальних та базових правових норм, що регулюють економічну і політичну діяльність (правила, що регулюють вибори, що визначають права власності та контрактні права є прикладами таких базових правил)» [1, с. 133]. В роботі Е. Фуруботна і Р. Ріхтера інституціональне середовище визначено як «конституційні та загальні операціонабельні правила державного устрою» [2, с. 361]. О. Вільямсон в структурі інституціонального середовища виділяє надконституційні, конституційні та економічні правила [3]. Отже, до інституціонального середовища традиційно відносять формальні обмеження «конституційного», тобто правового, вищого рівня. Проте з часом до його складу почали включати і неформальні норми (традиції, цінності, звички, етичні норми, стиль життя, ставлення людей до роботи, смаки, психологію споживачів), що створило підставу для розширення змісту цього поняття. Зокрема А. Аузан виділяє в середовищі, крім норм політичного і правового виміру, ще й правила соціального життя суспільства [4, с. 29].

З нашої точки зору, визначаючи інституціональне середовище торговельного підприємництва, треба враховувати ту обставину, що суб'єкти торговельного бізнесу входять у взаємодію не з усіма елементами середовища, а лише з тією його частиною, яка безпосередньо впливає на особливості їхньої господарської діяльності. Спираючись на цей факт, а також беручи за основу викладені трактування, пропонуємо включати до факторів інституціонального зовнішнього середовища торговельного підприємництва сукупність продукуваних державою і суспільством формальних і неформальних правил і обмежень підприємницької діяльності, що формують «коридор» прийняття господарських рішень підприємцями, визначають форми їхньої організації, кооперації і конкуренції, а також специфіку взаємодії з іншими суб'єктами. Інституціональні чинники зовнішнього середовища є своєрідною «матрицею розвитку» торговельного бізнесу, а також особливим орієнтиром, що визначає вектор і темпи інституціоналізації роздрібної торгівлі. Саме під впливом інституціонального середовища в торгівлі генеруються, конкурують, структуруються, вкорінюються та закріплюються нові поведінкові паттерни – і ефективні, і неефективні.

Виходячи з цього означення, обґрунтування характеристик інституціональної складової середовища набуває більш предметного зміс-

ту. Постає питання про визначення «діагнозу» середовища і у зв'язку з цим про відбір критеріїв, за якими його доцільно категоризувати. Економічна наука не дає однозначних рекомендацій з цього приводу, тому при оцінюванні стану середовища найчастіше оперують бінарною зв'язкою «сприятливий/несприятливий». У цій статті пропонується методичний підхід, в рамках якого стану середовища надаються більш конкретні оцінки.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування матричного підходу до діагностики інституціонального середовища торгівлі, зокрема для найбільш динамічного її сегменту – роздрібно́ї торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою діагностики стану інституціонального середовища торгівлі розроблено матрицю типологізації середовища в трансформаційній економіці, за допомогою якої на основі двокритеріального підходу встановлюється його тип, або «діагноз». У якості критеріїв обрано:

1) темпи річного галузевого росту роздрібно́ї торгівлі, виражені показниками динаміки фізичного товарообороту та зайнятості. Ми розглядаємо три агреговані випадки: високий ріст показників на рівні 10-15%, низький ріст – орієнтовно до 10%, галузевий спад – показники від'ємні;

2) динамічність та якість реформ інституціонального державного проектування. Практика показує, що також можливі три варіанти інституціонального будівництва: кардинальні і швидкі зміни у законодавчому полі (протягом 1-2 років), повільні і «технічні» реформи (вони можуть тривати роками, але оцінюються як незначні, бо стосуються не критичних зон), відсутність протягом понад 2-х років будь-яких змін.

Матриця середовища торгівлі, таким чином, охоплює 9 типів середовища (табл. 1):

1) Інгресійне (лат. *ingressio* – входження) – характеризується створенням сприятливих умов для ведення торговельної діяльності на основі реалізації науково обґрунтованого плану з державної модернізації системи інститутів конституційного рівня та обмежень, що регулюють контрактні відносини між бізнесом. Реформи є продуманими, послідовними, підтримуються підприємництвом та суспільством, що визначає високі темпи росту роздрібно́ї торгівлі.

2) Прогресуюче – держава проводить радикальну зміну інституціонального устрою, проте торгівля демонструє незначний ріст. Причина стану полягає у помилках, допущених на проектній стадії розроблення реформ (зміни стосуються другорядних аспектів або не погоджені з підприємцями) або під час їхньої реалізації (організаційна розбалансова-

ність, виникнення конфліктів тощо). За умови своєчасного виправлення похибок можливе прискорення росту торгівлі.

Таблиця 1

Типологія зовнішнього середовища торговельного підприємництва в трансформаційній економіці

Галузевий ріст	Високий ріст (10-15%)	Низький ріст (до 10%)	Спад (ріст<0%)
Інституціональні зміни			
Кардинальні, швидкі (1-2 роки)	ІНГРЕСІЙНЕ	ПРОГРЕСУЮЧЕ	РУЙНІВНЕ
Повільні, «технічні» реформи	ДИНАМІЧНЕ	КОНСЕРВАЦІЙНЕ	ДЕГРАДУЮЧЕ
Відсутність змін протягом понад 2-х років	ВІТАЛЬНЕ	ЗАСТІЙНЕ	РЕГРЕСІЙНЕ

Джерело: розроблено автором.

3) Руйнівне – держава проводить кардинальні зміни, проте торгівля показує нульовий ріст або спад. Це свідчить про провал державної політики, її неприйняття підприємництвом, явний інституціональний конфлікт. При продовженні реалізації неефективних реформ прогнозується різке розширення тіньової діяльності, посилення опортуністичних настрів, утворення інституціональних пасток.

4) Динамічне – відбувається впровадження «фасадних» реформ, спрямованих на не критичні для бізнесу проблемні зони, але торгова галузь продовжує підтримувати стійкий ріст. Це вказує на високі резерви екстенсивного розвитку торгівлі, проте за умов збереження несприятливого регульовального клімату загрожує уповільненням тенденції росту.

5) Консерваційне – з’являється у разі, коли екстенсивні резерви торгівлі починають вичерпуватися, і галузь скорочує обороти. Цей тип середовища є сигналом для термінової переорієнтації інституціонального будівництва на кардинальні стимулюючі реформи.

6) Деградує – відсутність істотних покращень у правових нормах та умовах підприємницької діяльності спричиняє скорочення товарообороту і зайнятості торгівлі. Деградація середовища є наслідком тривалої неврегульованості та нерозв’язаності системних проблем державного управління торгівлею. За відсутності адекватних реформ загрожує деформацією та повною руйнацією економічних цивілізованих стосунків.

7) Вітальне – якщо торгівля протягом кількох років демонструє стабільний суттєвий ріст, але при цьому не відбувається змін у державному регулюванні, то це засвідчує наявність сприятливих умов для підприємницької діяльності в країні. Таке середовище варто підтримувати.

8) Застійне – торгівля щорічно підвищує товарообороти, але ріст є незначним. За умови відсутності змін у державному інституційному проектуванні можна зробити висновок або про скорочення інтенсивних резервів розвитку галузі, яка може перебувати на стадії насичення, або про наявність певних проблем державного управління. В обох випадках ситуація потребує більш глибокого дослідження і розробки відповідних заходів.

9) Регресійне – в торгівлі спостерігається спад на тлі відсутності реакції з боку держави. Ситуація є небезпечною, позаяк її витoki лежать у хронічній нерозв'язаності системних проблем торгівлі внаслідок їх ігнорування державою. Постає завдання розроблення обґрунтованої програми реформ, яка завадить ще більшому регресу торгівельної сфери.

Таким чином, розроблена типологія зовнішнього середовища торгівлі може бути узята за основу не тільки при визначенні «діагнозу» середовища і пов'язаних з ним ризиків, а й при обґрунтуванні стратегічних орієнтирів державного інституціонального будівництва в сфері регулювання підприємницької діяльності.

Дані Держкомстату України вказують, що за період 2013-2016 рр. темпи росту обороту роздрібної торгівлі змінювалися нерівномірно: якщо у 2013 р. вони становили 108,7 % до попереднього року, то у 2014 р. – 91,1 %; 2015 р. – 80,2 %; 2016 р. – 104,0 % [5]. Середньорічний темп росту, таким чином, становить 95,33 %, що свідчить про падіння оборотів на 4,67 %. Зайнятість працівників в сфері роздрібної торгівлі також демонструє негативний тренд: якщо у 2013 р. приріст становив 0,01 %, то у 2014 р. було зафіксовано падіння на рівні 13,6 %, а у 2015 р. – на 8 %. В середньому за 2013-2015 рр. (даних за 2016 рік на момент написання статті ще не було) зниження зайнятості в роздрібній торгівлі становило 7,3 %. Очевидно, за станом параметра «галузевий ріст» в представленій матриці роздрібна торгівля попадає до категорії «спад».

Щодо характеристики інституціональних змін, то їх можна оцінити зокрема за підсумками рейтингу легкості ведення бізнесу – *Doing Business-2017* [6]. Цей рейтинг оцінює процедури адміністрування діяльності малих та середніх підприємств протягом їхнього життєвого циклу, тож безпосередньо стосується роздрібної торгівлі, в якій пере-

важна кількість суб'єктів являє собою малі підприємства. За період з 2013-2017 рр. Україна зробила значний стрибок у впорядкуванні підприємницького середовища – вона перемістилася зі 137-го місця (зі 180 країн) на 80-те (зі 190 країн).

Українські реформи у сфері дерегуляції бізнес-середовища та мотивації підприємництва до зростання здійснювалися у чотирьох пріоритетних напрямках: спрощення дозвільних процедур і реєстрації речових прав на нерухоме майно, спрощення процедур відкриття і закриття бізнесу, звуження прямого адміністративного державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та реформування сфери надання адміністративних послуг, пом'якшення податкового тиску. Зокрема було запроваджено механізм електронної реєстрації підприємств, усунуто мінімальні вимоги до розміру статутного капіталу при реєстрації, вдосконалено процедури банкрутства та санації. Скорочено процедури, пов'язані з реєстрацією речових прав на нерухоме майно при його купівлі на вторинному ринку, зменшено кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню; впорядковано регулювання комерційних конфліктів і підвищено ефективність забезпечення виконання контрактів. У регіонах відкрито десятки центрів надання адміністративних послуг населенню і представниками бізнесу.

Внаслідок цих змін, за даними *Doing Business-2017*, відносно сильними сторонами України стали: реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, деякі аспекти кредитування, захист прав інвесторів та забезпечення виконання контрактів (табл. 2). Основними проблемними сферами – підключення до електромереж (надвисока тривалість і вартість), оподаткування, судові процедури щодо захисту виконання контрактів, розв'язання неплатоспроможності.

Проте у 2016 р. реформи загальмувалися, і Україна піднялася в рейтингу 2017 р. порівняно з минулим роком лише на 3 місця – з 83-го до 80-го, хоча Міністерство економічного розвитку і торгівлі очікувало на підняття на 10-15 місць. А якщо врахувати оновлення методології розрахунків, то Україні, по суті, зарахували зміни тільки в двох сферах: захист прав міноритарних акціонерів і поліпшення компоненти виконання контрактів (+18 і +17 місць по кожному компоненту) [7]. Плюс 23 місця з оподаткування та плюс 9 місць з питань врегулювання неплатоспроможності також є не результатом реформ, а наслідком внесення змін в методику підрахунку і зміни динаміки інших країн. Тому фактично Україна в рейтингу піднялася всього на одну позицію.

Таблиця 2

Показники трансформацій у інституціональному середовищі України у 2013-2017 рр.

Показники	DB2013	DB2017	Зміна	Країни ОЕСР
Реєстрація підприємств				
Кількість процедур	7	4	↓↓↓	4,8
Термін у днях	22	5	↓↓↓↓	8,3
Вартість (% доходу на душу населення)	1,5	0,3	↓↓↓↓	3,1
Мінімальний капітал (% валового доходу на душу населення)	0	0	=	9,2
Отримання дозволів на будівництво				
Кількість процедур	20	10	↓↓↓	12,1
Термін у днях	375	67	↓↓↓↓	152,1
Підключення до систем електропостачання				
Кількість процедур	11	5	↓↓↓	4,8
Термін у днях	284	281	↓	76,2
Вартість (% доходу на душу населення)	192,3	637,6	↑↑↑↑	62,5
Реєстрація власності				
Кількість процедур	10	7	↓	4,7
Термін у днях	70	23	↓↓↓	22,4
Вартість (% від вартості власності)	3,7	1,9	↓↓↓	4,2
Кредитування				
Індекс юридичних прав	9	8	↓	6
Індекс кредитної інформації	4	7	↑↑↑	6,5
Кількість осіб, яка перебуває на обліку в державному реєстрі (% дорослого населення)	0	0	=	12,1
Кількість осіб, яка перебуває на обліку в приватних бюро (% дорослого населення)	23,3	40	↑↑	67,1
Захист інвесторів				
Індекс відкритості	5	5,7	↑	6,5
Оподаткування				
Кількість виплат	28	5	↓↓↓↓	10,9
Час (годин)	491	355,5	↓↓	163,4
Загальна податкова ставка (% прибутку)	55,4	51,9	↓	40,9
Забезпечення виконання контрактів				
Термін (дні)	378	378	=	553
Судові витрати (% від вартості позову)	43,8	46,3	↑	21,3
Розв'язання неплатоспроможності				
Час (років)	2,9	2,9	=	1,7
Вартість (% величини середньодушового доходу)	42	42	=	9,1

Джерело: складено автором за даними [6].

За деякими показниками результат взагалі погіршився: це отримання дозволів на будівництво, реєстрація власності, отримання кредитів, оподаткування, міжнародна торгівля і розв'язання неплатоспроможності.

Таким чином, за розробленою типологією інституціональні зміни перебувають в площині між «кардинальними, швидкими реформами»

і «повільними, технічними», з тяжінням до останніх. З одного боку, за останні кілька років наша країна суттєво поліпшила стан нормативно-правових умов, але з іншого – радикальних, системних змін так і не відбулося. Відтак, з урахуванням спаду оборотів роздрібної торгівлі, зовнішнє середовище торговельного підприємництва має бути оцінене як «руйнівне», що є найгіршою опцією представленої матриці.

Висновки та пропозиції. Суттєве поліпшення підприємницького клімату, яке відбулося у 2014-2015 рр. в цілому створило позитивні наслідки, але мало характер радше симптоматичного, ніж радикального реформування. Як і раніше, контракти виконуються погано, часто існує можливість експропріації. Верховенство права є нерівномірним по країні, а захист реальної та інтелектуальної власності дуже слабкий. Судова влада перебуває під впливом виконавчої влади, кримінального тиску і корупції. Корупція, яка пронизує всі рівні виконавчої влади і всі сфери економічної діяльності, є основною перешкодою для іноземних інвестицій.

У звіті *Doing Business-2017* прямо наголошується, що необхідно більш рішуче впроваджувати реформи з дерегуляції, оскільки Україна значно поступається сусіднім країнам: Румунія перебуває на 36 місці, Білорусь – на 37, Молдова – на 44, Туреччина – на 69.

Тому подальші кроки державної політики дерегуляції повинні набутися ознак стратегічного управління, якому притаманні науково-аналітичне прогнозування, орієнтація на довгостроковий результат, врахування та узгодження зовнішніх і внутрішніх факторів економічного розвитку, пріоритетності приватного інтересу. Першочергові заходи повинні стосуватися впровадження модернізованих інституціональних механізмів, які мають виконати роль живильного ґрунту для створення, функціонування і розвитку господарських суб'єктів, а також забезпечити гарантії виконання господарського законодавства та дотримання прав власності. До таких заходів належать:

- інвентаризація нормативно-правових актів регулювання бізнесу з метою визначення та усунення проблемних зон, слабких місць і суперечних положень;
- продовження реформ дерегуляції в адмініструванні підприємницької діяльності, в тому числі в сфері реєстрації, ліцензування, ліквідації, звітності та державного нагляду;
- проведення судової реформи, спрямованої на підвищення незалежності судової влади та забезпечення реального верховенства права;

— вдосконалення податкової системи в напрямі послаблення податкового пресу і спрощення звітних процедур.

Потрібно скорочувати кількість днів на адміністративні процедури, спрощувати механізм підключення до електромереж, усунути законодавчі труднощі щодо реєстрування майна, негайно реформувати законодавче поле стосовно оподаткування та запроваджувати механізми гарантування кредиторам повернення більшої частини коштів в разі банкрутства боржників. Терміново потрібно приймати розроблені і зареєстровані законопроекти: про банкрутство (№ 3132), про підключення до електромереж (вже подані необхідні правки в закон про ринок електроенергії), про скасування корупційної «пайової участі» (№ 3610). Наприклад, для спрощення отримання дозволів на будівництво необхідно скасувати тільки один місцевий збір – пайову участь у розвитку інфраструктури, який сягає до 10 % собівартості нового будівництва. Тільки цей один крок може дати зростання на 7 позицій в загальному рейтингу *Doing Business*.

Не потрібно забувати, що інші країни також постійно розвиваються і покращують бізнес-середовище. Тому якщо темп реформ в Україні буде залишатися недостатнім, ми ризикуємо закріпитися на нинішніх позиціях.

Подальші наукові розвідки в руслі тематики статті можуть стосуватися механізмів розробки та реалізації заходів щодо створення сприятливого інституціонального середовища для суб'єктів торговельного підприємництва в період економічної турбулентності.

Список використаної літератури

1. Davis L. Institutional change and American economic growth : a first step towards a theory of institutional innovation / L. Davis, D. North // Journal of Economic History. – 1970. – Vol. 30. – № 1. – pp. 131-149.
2. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория : Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер ; Пер. с англ. под ред. В. С. Каткало, Н. П. Дроздовой. – Санкт-Петербург : Издат. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.
3. Williamson O. E. Hierarchies, Markets and Power in the Economy : An Economic Perspective / O. E. Williamson // Industrial and Corporate Change. – 1995. – Vol. 4 (1). – pp. 21-49.
4. Институциональная экономика : новая институциональная теория экономической теории: Учебник / Под общей ред. д. э. н. проф. А. А. Аузана. – 2-е изд. – Москва : ИНФРА-М, 2011. – 447 с.
5. Обсяги обороту роздрібної торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата 13.02.2017). – Назва з екрану.
6. Благоприятность условий ведения бизнеса. Украина. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.doingbusiness.org/rankings> (дата 13.02.2017). – Название с экрана.
7. Doing Business-2017. Что пошло не так. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biz.liga.net/ekonomika/all/stati/3518213-doing-business-2016-polnyu-proval-ili-chto-poshlo-ne-tak.htm> (дата 13.02.2017). – Название с экрана.

Стаття надійшла 06.09.2017 р.

Е. Е. Мазур,

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики и управления

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Французский бульвар 24/26, г. Одесса, 65044, Украина,

e-mail: mazurelena13@gmail.com

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ДИАГНОСТИКЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ТОРГОВОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ

В статье предлагается методический подход к диагностике институциональной составляющей торговой предпринимательской среды. Разработана матрица типологизации среды в трансформационной экономике, с помощью которой на основе двукритериального подхода устанавливается ее тип, или «диагноз». В качестве критериев выбраны темпы годового отраслевого роста розничной торговли, а также динамика и качество реформ институционального государственного проектирования.

Ключевые слова: розничная торговля, предпринимательство, диагностика, институциональная среда.

О. Ye. Mazur,

PhD in Economics, Associate Professor

of Economics and Management Department

of Odessa I. I. Mechnikov National University

24/26, Frantsuzkiy av., Odessa, 65044, Ukraine,

e-mail: mazurelena13@gmail.com

METHODICAL APPROACH TO DIAGNOSIS OF THE INSTITUTIONAL COMPONENT IN TRADE BUSINESS ENVIRONMENT

Summary

When diagnosing the environment of trading business activity there is a problem of simultaneous assessment of a wide range of factors that have multidirectional impact on business. Especially this problem is updated to countries with economic transformation.

Many authors consider the definition of “diagnosis” of the environment but do not provide definitive guidance about criteria on which it is expedient to categorize. They often operate with a bunch of binary “favorable / unfavorable”. In this paper we propose a methodical approach, in which more specific assessment is given to the state of the environment.

The paper proposes a methodological approach to the diagnosis of the institutional component in the trade business environment. The typology matrix of the environment in transitional economy is developed, on its basis as well as with two-criteria approach we can set up its type, or “diagnosis”. As the criteria the author has chosen annual growth of retail trade industry together with the dynamics and quality of institutional state design reforms. Nine types of the environment have been formed, their characteristics have been disclosed and strategic guidance on state influence on business environment has been justified.

The current state of the institutional component in the trading business environment in Ukraine is being held on the basis of factual material. Directions of long-term implementation process of modernized institutional mechanisms have been pointed, they take into account internal and external factors of economic development resulted from the priority of a private interest.

Key words: retail trade, entrepreneurship, diagnostics, institutional environment.

References

1. Davis, L. & North, D. (1970). Institutional change and American economic growth : a first step towards a theory of institutional innovation. *Journal of Economic History*, Vol. 30, № 1, pp. 131-149.
2. Furubotn, E. G. Rikhter, R. (2005). Instituty i ekonomicheskaja teoriia : Dostizheniia novoi institutsionalnoi ekonomicheskoi teorii [Institutions and Economic Theory : Achievements of the new institutional economics]. St. Petersburg : Izdat. dom S.-Peterb. gos. un-ta. [in Russian].
3. Williamson, O. E. (1995). Hierarchies, markets and power in the economy : an economic perspective. *Industrial and Corporate Change*, Vol. 4 (1), pp. 21-49.
4. Auzan, A. A. (2011). Institutsionalnaia ekonomika : novaia institutsionalnaia teoriia ekonomicheskaja teoriia : Uchebnik [Institutional Economics : A new institutional theory of economic theory : Manual]. Moscow, INFRA-M. [in Russian].
5. Obsiah oborotu rozdribnoi torhivli [Turnover of retail trade]. Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
6. Blagopriiatnost uslovii vedeniia biznesa. Ukraina [Ease of doing business. Ukraine]. Retrieved from : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>. [in Russian].
7. Doing Business-2017. Chto poshlo ne tak [Doing Business-2017. What went wrong?]. Retrieved from : <http://biz.liga.net/ekonomika/all/stati/3518213-doing-business-2016-polnyy-proval-ili-chto-poshlo-ne-tak.htm>.